

LIT.: C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, II, Zadar 1879. — I. Rubić, *Otok Zverinac*, Radovi HJZ, 1955, 2. — A. R. Filipi, *Kretanje broja stanovništva zadarskog otočja*, ibid., 1960, 6–7, Š. Ba.

ZVONAR, Đuro, samouki kipar (Šemovci kraj Đurđevca, 10. IV. 1950). Osnovnu školu završio u Virju. Unutar kiparskoga kruga naše naivne umjetnosti ističe se tematskom raznolikošću i pomno tesanim, zatvorenim oblicima (*Oranje* 1972; *Povratak s polja* 1979). Samostalno je izlagao u Đurđevcu, Virju, Pitomači i Poreču. Njegovi drveni kipovi spomeničkih razmjera *Majka* i *Vatrogasac* nalaze se na javnim površinama u Đurđevcu.

ZVONČARI → MASKE

ZVONIGRAD, ruševine srednjovj. utvrdenoga grada poviše rijeke Zrmanje. Spominje se oko 1222. u posjedu kneza Višana, 1412. Nelipića, a 1435. Frankopana. Grad su potom držali Kurjakovići i D. Karlović. Bio je poligonalna tlocrta s unutrašnjim i vanjskim dvorištem. Uz gl. četverokutnu kulu nalazile su se zgrade za stanovanje.

LIT.: S. Devčić, *Zvonigrad*, Prosvjeta, 1895, str. 82. — G. Szabo, SG, str. 210–211.

ZVONIK, građevina uz crkvu u obliku tornja-kule u kojoj su smještena zvona, a služi i kao nadaleko vidljiv znak postojanja crkve. Zvona se u crkvi počinju upotrebljavati u VI. st. radi pozivanja na molitvu, a u VIII. se st. počinju graditi posebna zdanja pokraj crkava; obično nadvisuju crkve da bi se zvona dalje čula. Najstariji su zvonici okrugla oblika (npr. u Ravenni) i odvojeni su od crkve. I u doba romanike zvonici su obično odvojeni od crkve, a oblik im je najčešće kvadratične osnove. Od razdoblja gotike inkorporiraju se u masu crkve, različitih su oblika — kvadratični ili poligonalni, ili u donjem dijelu kvadratični a u gornjem poligonalni. Zvonici su u donjem dijelu masivni, bez otvora, a što su viši imaju i mnogobrojnije otvore (monofore, bifore, trifore), dok su u najvišem katu, gdje su smještena zvona (cella campanaria), gotovo potpuno transparentni; smještaju se na sredini pročelja, na jednoj ili na obje strane pročelja ili na kraj svetišta crkve.

Najstariji z. u Hrvatskoj je onaj crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine iz druge pol. IX. st., smješten na sredini pročelja; slična su oblika vjerojatno bile i druge predromaničke crkve. U doba romanike zvonici se pretežno grade odvojeno od crkve, a najpoznatiji su: z. Gospe od zvonika u Splitu (XI. st.), Sv. Andrije (XI. st.) i katedrale (XII. st.) u Rabu, Sv. Marije u Zadru (1105), splitske katedrale (XII–XIV. st.) te u kontinentalnom dijelu crkve u Moroviću. Osobito je zanimljiv z. trogirске katedrale, gradnja kojega je započela u doba romanike (XIV. st.), nastavljena u doba gotike (XV. st.) a završena u doba kasne renesanse (Bokanići, 1603). Iz doba gotike poznati su dubrovački zvonici (Male braće, dominikanski i gradski), no oni su nakon potresa pregrađeni. Iz doba renesanse najpoznatiji je z. katedrale u Hvaru (XVI. st., braća Karlić). U doba baroka grade se osobito u konti-

entalnom dijelu Hrvatske masivni zvonici smješteni na sredini ispred pročelja, ili sa strane glavnoga pročelja, a nerijetko i sa strane svetišta (Sv. Marko u Zagrebu). Na manjim crkvama često su na vrhu pročelja iznad tijela crkve smješteni manji tornjići. Nekoliko crkava ima po dva zvonika smještena s obje strane pročelja (Štrigova, Pregrada, Čazma). U doba baroka manje tornjiće na sredini krova imaju i mnogi vlastelinski dvorci (radi sazivanja družine). — Krajem XIX. st. grade se zvonici u duhu neostilova, a najpoznatiji su od njih dva neoromanička uz pročelje dakovačke katedrale, dva neogotička uz pročelje zagrebačke katedrale, te jedan neogotički ispred pročelja osječke župne crkve. V. Kovačić gradi 1913. z. uz svetište crkve Sv. Blaža u Zagrebu u duhu historicizma. U priobalnome dijelu Hrvatske prevladava, osobito na manjim crkvama, zvonik u obliku preslice s jednim, dva ili tri polukružna otvora a smješten je na vrhu pročelja crkve. Zvonici su u priobalnom dijelu Hrvatske građeni od klesanoga kamena, a u kontinentalnom dijelu od ožbukane cigle. Tornjevi i preslice u kompoziciji i u arhit. detaljima slijede stilske značajke doba u kojemu nastaju. — Moderni arhitekti grade zvonike raznovrsnih oblika i smještaja.

LIT.: M. Righetti, *Storia liturgica*, I, Milano 1964.

A. Bad.

ZVONO, instrument za davanje akustičkih zvukova; poznat gotovo u svim kulturama. Sastoji se od plašta s krunom i od batića; cilindrična je oblika, izliveno iz bronce. Najstarija su zvona nađena već u prapov. grobovima. — Zvona se u kršč. crkvama upotrebljavaju od VI. st. Ukrašavana su reljefima, natpisima (gotičkom majuskulom ili minuskulom, lat. majuskulom i rim. kapitalom) te godinama izvedbe. — U krajevima pod tur. vlašću zvona su se nalazila i na sahat-kulama. Mnogobrojna su crkv. zvona uništena u doba tur. vladavine, a i poslije su u više navrata bivala rekvirirana (za austroug. vlasti) i upotrebljavana za lijevanje topova i drugih predmeta. — U najnovije doba, iz praktičnih razloga, od crkve se postavljaju elektronička zvona.

Najstarije z. u Hrvatskoj nađeno je u moru između Silbe i Premude kraj Gornjega grebena (Gradski muzej u Šibeniku); izradili su ga 1266. zvonoljevači *Jacopo* i *Andreotto Pisano*. Z. u Supetarskoj Dragi na otoku Rabu datirano je 1299. Među najstarijim je zvonima i z. župne crkve u Sovinjaku u Istri, što ga je izlio majstor *Manfredin* 1317, te ono u Omišlju (ljevač *Jacobus de Venetiis*, 1327). U Arheološkome muzeju u Zadru očuvano je z. koje je 1328. izlio *Belo* zajedno s majstorom *Vivencijem* za franjevačku crkvu u Zadru. Očuvano je veliko zvono župne crkve u Ledenicama u Primorju, koje je 1471. izlio majstor *Benedikt Dubrovčanin*. Čuveni ljevač zvona i topova bio je *Ivan Krstitelj Rabljanin*; očuvan je niz njegovih zvona, od kojih je osobito veliko ono za gradski sat u Dubrovniku iz 1506. urešeno renesansnim dekorativnim motivima i likovima. U muzejima u Lopudu i u Dubrovniku očuvana su zvona dubrovačkoga zvonoljevača *F. Antice Lastovca*, iz 1579. i 1581; njegov sin *Gaudencije* također radi u Dubrovniku (1622, z. za dominikansku crkvu). Na nekim zvonima iz XVI. st. u Istri nalaze se glag. natpisi koji označuju godinu lijevanja, pa je vjerojatno da su ta zvona izveli domaći ljevači (Brest, Kršan, Buzet 1541, Gologorica, rad *I. Albinja* iz 1573; istoj skupini pripada također zvono u Kastvu).

U XVII. st. rade u S Hrvatskoj: *Franjo Dubois* u Zagrebu 1646, *Fridrik Arnold von Fulda* u Bakru 1653, te *Nikola Urban Bozet* u Zagrebu 1674–80. U XVIII. st. poznati su majstori u Zagrebu *Gaspar Franchi* 1707–34, *Ivan Foresti* 1719–33, *Ivan Schulz* 1751–58, *Ana Schulz* 1758, *Ivan Friedmann* 1758–65, *Ivan Rieser* 1767–75, *Lucija Rieser* 1775–77, *Josip Angerer* 1775–82, *Filip Bauer* 1776–96. i *Antun Schiffer* 1785–1833. U Lepoglavi je lijevao zvona pavlin *Laktancije Santini* 1762–66. U Zagrebu rade u XIX. st. nakon Schiffera *Henrik Degen* 1833–61 (koji je lijevao najveće z. zagrebačke katedrale, »Sv. Trojstvo«), *Alojz Koch* 1863–82, *Matiya Meyer* 1882–97, *Rudolf* i *Miroslav Perner* 1899–1902, u Varaždinu *Leonard Webe* 1806, *Antun Fiel* 1822–38, *Antun Papst* 1846–83, *Ante Petrovec* 1871, *Ferdo Petroczi* 1888, u Osijeku *Josip Millner* 1812, u Pakracu *Joan Fogarasi* 1813. U to doba rade u Splitu *Jeronim Colbachini* 1820–75, *Ivan Colbachini* u Splitu i u Zadru 1828–36, *Jakov Cukrov* u Splitu 1875–1902. Sred. XIX. st. rade *Jakov Valić* u Malome Lošinj u a *Gerhart Maibaum* (1862) u Đakovu. — U XX. st. lijevaju u Zagrebu *Eisenhuth* i drug 1900–06, *Antun Blazina* i *Ivan Lebiš* 1903–09, potom *Blazina* sam 1909–30, a njegov sin *Jakov Blazina* do 1935. *Kvirin Lebiš*, sin Ivanov, radio je na Rijeci 1919–26, a u Zagrebu 1926–39. te njegova udovica

ZVONO, Muzej zvona u Pazinu

Dragica Lebiš 1939–40. Za neka novija zvona izradili su modele lik. umjetnici: *I. Meštrović* 1920–22. za grobnu kapelu Gospe od Anđela u Cavtatu s reljefnim prizorima na temu ljubavi, života i smrti, a *I. Kerdić* zvona za crkvu Sv. Blaža, lijevana kod Blazine u Zagrebu 1924 (jedno s reljefima »Rođenje Kristovo« i »Navještenje pastirima«); 1938. lijevano je kod Lebiša Kerdićevo zvono s prizorom »Poklonstvo kraljeva i pastira« te s motivom »Rahela oplakuje svoje sinove«. U Zagrebu djeluje zvonoljevač *Viktor Šikić*, koji je od 1937 (zvono crkve Sv. Josipa na Trešnjevci u Zagrebu) do 1994 (zvono župne crkve u Stojdragi u Žumberku) izlio oko 100 zvona; zvono za zagrebački krematorij izlio je 1985. Njegov obrt preuzima *Josip Tržec*, koji je (1992–95) izlio 47 zvona većinom za ratom porušene crkve u zadarskom zaleđu i Slavoniji, ali i zvona u Zagrebu (crkva Sv. Mateja u Dugavama, Nuncijatski apostolat i kapela Sv. Jurja), Splitu, Osijeku, Sisku, Jasenovcu, Pisarovini i dr.

LIT.: *B. Schiavuzzi*, *Leggende e sigle sopra vecchie campane del territorio di Pola*, *Pagine istriane*, 1907. — *V. Hoffiller*, *Osvrt na rekviziciju zvona u Hrvatskoj*, *Sv. Cecilija*, 1919. — *Isti*, *Zagrebački zvonoljevci*, *ibid.* — *V. Sterha*, *Kranjski zvonariji na Hrvatskem*, *Kranj* 1919. — *F. Bulić*, *Zvona u Dalmaciji i njihovi lijevaoci*, *Sv. Cecilija*, 1920 (dodatak 1922). — *R. Gigante*, *Le antiche campane di Fiume*, *Fiume (revija)*, 1926. — *G. Praga*, *Di alcuni fonditori dalmati dei secoli XVI–XVII*, *ASD*, 1940. — *K. Dočkal*, *Naša zvona i njihovi lijevaoci*, *Zagreb* 1942. — *L. Beritić*, *Ivan Krstitelj de Tollis, Prilozi – Dalmacija*, 1954. — *Isti*, *Frano Antica Lastovac*, *ibid.* — *P. Anđelić*, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska – stalna mjesta bosanskih vladara u XIV. i XV. stoljeću*, *Sarajevo* 1973, str. 78–79. — *Uskrs u Hrvata* (katalog), *Zagreb* 1992. — *Bojevi za Sisak 1591–1593* (katalog), *Sisak* 1993. — *Sveti trag* (katalog), *Zagreb* 1994. R.

ZZOT, grupa crtača i ilustratora, osn. u Zagrebu 1984. Članovi su *Željko Zorica*, *Nina Haramija*, *Helena Klakočar*, *Kruno Mavar* i *Milan Manojlović*. U stripovima *Ž. Zorice* i *H. Klakočar* osjeća se utjecaj am. underground autora (*H. Prat*). Ostali se bave ilustracijom, plakatom, grafikom, animiranim filmom, scenografijom i kostimografijom. Grupa je surađivala u »Vidicima«, »Poletu« i »YU strip magazinu«. Izlagala je na Salonu stripa u Vinkovcima 1984. Ž. Sa.

RANOGOTIČKO ZVONO, djelo majstora Petrusa. Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt

ZVONO IZ XVIII. ST. Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt